

1. PILNY (1029) ai

pilny (821), **pilen** (207), **pileń** (1); -en : -eń *RejZwierc* (1:1).

comp i *sup* (80 + 58) pilniejszy; -ejszy (11), -(e)jszy (127). *sup* nã- (54), nãj- (4); nãj- *PaxLiz*; nã- : nãj- *RejPos* (22:2), *Gost* (1:1); ~ nã- (54), n(a)- (4).

sg m N pilny, pilniejszy, nãpilniejszy (112), pilen (190); ~ (*attrib*) pilny (34); ~ (*praed*) pilen (190), pilny (31); pilen *MetrKor*, *ListRzeż*, *OpecŻyw* (2), *FalZioł* (4), *WróbŻółt*, *RejPs* (13), *ComCrac*, *RejRozpr*, *DiarDop*, *GliczKsiąż*, *LubPs* (10), *Leop* (2), *LeszczRzecz*, *RejFig* (3), *OrzRozm*, *Prot*, *SienLek*, *HistLan*, *BielSpr* (5), *BudBib*, *MycPrz*, *KochPs*, *KochSz* (2), *WerGośc*, *ArtKanc*, *BielRozm*, *GrabowSet*, *KochAp*, *KlonFlis* (2), *KlonWor* (2); pilny *GlabGad*, *KuczKat*, *StryjKron*, *PapUp*, *KochAp*, *WujNT* (2), *KmitaSpit*, *PaxLiz*; pilen : pilny *BierEz* (6:1), *RejJóz* (5:1), *RejKup* (11:2), *RejWiz* (15:1), *RejZwierc* (4:1), *BibRadz* (4:1), *BielKron* (7:2), *Mącz* (12:1), *RejAp* (7:1), *GórnDworz* (2:1), *RejPos* (31:6), *RejZwierc* (16:2), *GostGosp* (4:1), *SarnStat* (1:1). ◊ *G* piln(e)go (7). ◊ *D* pilnemu, pilniejszym (9); -emu (1), -(e)mu (8). ◊ *A* piln(e)go, nãpilniejsz(e)go (10), pilny (3). ◊ *I* pilnym, pilniejszym, nãpilniejszym (22). ◊ *L* pilnym (1). ◊ *f N* pilnã, pilniejszã, nãpilniejszã (72), pilna (16), piln(a) (11); ~ (*attrib*) -ã (27), -a (3); -a *RejPs*, *RejRozpr*; -ã : -a *Mącz* (2:1); ~ (*praed*) -ã (26), -a (13); -ã *RejPs* (2), *GroicPorz*, *RejWiz* (2), *Leop*, *BibRadz*, *BielKron*, *Prot*, *RejAp* (2), *BiałKat*, *RejPosWstaw*, *SkarŻyw*, *SarnStat* (2), *SkarKaz*, *PaxLiz*; -a *BierEz* (2), *LubPs*, *RejWiz*, *Mącz*; -ã : -a *RejPos* (5:7), *RejZwierc* (3:1). ◊ *G* pilnej, pilniejszej (21), pilny (1) *GliczKsiąż*; -ej *SarnStat* (2), -(e)j (19). ◊ *D* pilnej (3). ◊ *A* pilną, pilniejszą, nãpilniejszą (43). ◊ *I* pilną, pilniejszą (11). ◊ *L* pilnej, nãpilniejszej (58). ◊ *n N* pilné, pilniejszé, nãpilniejszé (61), pilno (1); ~ (*attrib*) -é (57); ~ (*praed*) -é (4), -o (1); -é *BielKron*, *GórnDworz*, *RejPos*; -é : -o *RejPs* (1:1); ~ -é (1), -(e) (60). ◊ *G* pilného, pilniejszego, nãpilniejszego (53); -ého (2) *GrzepGeom*, *SarnStat*, też *SienLek*, -ego (1) *MurzHist*, -(e)go (49). ◊ *D* pilnému, pilniejszemu (12); -ému (1) *SarnStat*, -emu (1) *BiałKat*, -(e)mu (10). ◊ *A* pilné, pilniejszé, nãpilniejszé (62); -é (9), -(e) (53). ◊ *I* pilnym, pilniejszym, nãpilniejszym (32), piln(e)m (3) *LibLeg*, *FalZioł*, *RejPs*. ◊ *L* pilnym (7), piln(e)m (1) *ModrzBaz*. ◊ *pl N m pers* pilni, pilniejszy, nãpilniejszy (129). *subst m* nãpilniejsz(e) (1). *f* piln(e) (11), pilny (2); ~ (*attrib*) -(e) (6); ~ (*praed*) -(e) (5), -y (2); -(e) *GrabowSet*, *WujNT*; -(e) : -y *RejPos* (3:2). *n* pilné (4), pilny (1); -é (1), -(e) (3); ~ (*attrib*) -é (2); ~ (*praed*) -é *LubPs* (2), -y (1) *RejPs*. ◊ *G* pilnych (8). ◊ *D* pilnym, pilniejszym (6). ◊ *A m pers* piln(e), pilniejsz(e) (3). *subst* pilné, pilniejszé, nãpilniejszé (22); -é (3), -(e) (19). ◊ *I m* piln(e)mi, pilniejsz(e)mi (3) *RejPos*, *RejPosRozpr*, *ModrzBaz*, pilnymi (2) *LubPs*, *CzechEp*. *f* piln(e)mi, nãpilniejsz(e)mi (6), pilnymi (3); -(e)mi *DiarDop*, *GliczKsiąż* (2), *RejPos* (2); -ymi *Diar*, *CzechEp*, *CzechEpPORz*; -(e)mi : -ymi *BielKron* (1:1). *n* pilniejszymi (1). ◊ *L* pilnych, nãpilniejszych (4). ◊ *V m pers* pilni (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

I. W funkcji właściwej (680) :

1. *Starający się jak najlepiej wykonywać swoją pracę, swoje zadanie; pracowity, dbały, troskliwy, czujny; diligens Mącz, Modrz, Calag, Calep, JanStat; assiduus, navus, sedulus, studiosus Mącz, Modrz, Calep; sollicitus BartBydg, Vulg; classarius, curiosus, episcopus, exactus, fervidus, impiger, negotiosus, officiosus, providens, providus Mącz; cautus, ingeniosus, sagax, sapiens, solers BartBydg; industrius*

Calep; *attentus JanStat* (178) : Bárzoć lepźszy dzielcá pilny/ A gdy k temu nieomylny. *BierEz* L4v; *OpecŻyw* 191v; *BartBydg* 145b, 146; *RejRozpr* G; *RejJóz* 17v; *RejKupSekl* ee8; *BielKom* B8; Ocyec zálię yełli náuczycyelowi dobrze opłáci/ náuczycyel fie pilnyeyłfym łtánye. *GliczKsiqż* M8, D3v; *LubPs* dd2; *GroicPorz* f; *RejWiz* 156 *marg*, Dd3; *BibRadz* *3v, *5, *5v [2 r.]; *Fervidus*, *Goreyący*/ *Kipiący*. Et *Metaphorice*, *Vítawiczny*/ *Pilny*. *Mqcz* 121a; *Affectator eloquentiae aut literarum*, *Pilny* náśládownik nauki. *Mqcz* 385a, 6a, 18a, 56a, 70b, 121a (12); *SienLek* 30; Ale mi tu rzece pilny álbo łkrzetyń czytelnik/ obác iedno iáko fye obiémá tá práktyká nieklj *LeovPrzep* H2; Mierzą mię tácy *Rotmiftrze*/ co to łá zbytnie pilni. *GórnDworz* R3, R4; *RejPos* 86, 346; *RejZwierc* 153; *Rzemieśniący* pilni/ czyniác ochędołstwo ná fwoy Koń *BielSpr* 66v; *RejPosRozpr* b3, c2v; *RejPosWstaw* [143³]v; niemáłz tak podłych ksiąg z ktorychby fię pilny Czytácź nie mogł czego nauczyć. *BudNT przedm* dv; *CzechRozm* 38, 137v, 202; trzebáby w káżdym Powiećie mieć dwa przyśięgłe Poborce: ktorziby łpolną ręká y pieniádze wybieráli/ y cyrográfy podpifowáli: ták áby ieden bez drugiego nic nieczynił: byliby pilnieyłzi/ y wiemieyby wfzytko łprawowáli *ModrzBaz* 125, 15, 98, 120v; *Calag* 195a; *KochPs* 193; *žadnych Ksiąg Duchownych y Swieckich*/ bez omyłki w Literach/ czáfem y w łłowach nie naydziełz [...] czego fie włtrzedz nie moze ten ktory sádzi litery/ by był napilnieyłszy *StryjKron* 792; *SkarŻyw* 452, 461; *CzechEp* 160; *CzechEpPORz* **3; *ActReg* 89 [2 r.]; *Calep* 105b, 279b, 324b, 529b, 559a (13); *GostGosp* 6, 26, 64; *KochAp* 7; Nákoniec co dzień rozberay funnienie twoie/ ábys wiedziál/ iáko pilny gołpodarz/ wielec vbył/ ábo przybył. *LatHar* 4, 674; *WujNT* 2.*Cor* 8/17, 22 [2 r.]; *WysKaz* 29; *SarnStat* 563, 895; *VotSzl* E3.

pilny do czego (2): leniwi/ nieumieiętni/ nieuítawiczní á płochey myśli ludzie/ ktorych *žadna* cześć do sławy niepobudza/ niemogá być ochotni/ áni pożyteczni/ áni ták pilni do czynienia dofyć rofkazániu. *ModrzBaz* 116, 23v.

pilny około czego (2): *BielSpr* 27v; *Drudzy vpámietawłzy fię*/ rychłó ábo zaráz z tego świátá łchodzą: nic práwie tákiego w żywoćie fwoim nie vczyniwłzy/ co święći y pilni okołó łwego zbáwienia czyniá. *SkarKaz* 383a.

pilny ku czemu (4): *DiarDop* 107; to [...] ie [dziatki] ku lepźszym naukam/ ktore wyzwołonymi zowiemy pilnieyłzymi czyni *KwiatKsiqż* Ev; *RejZwierc* 119; O by ná to pomnieli krolowie/ iáko tym páńłtwá ich łtoią/ gdy chwálę Bołká mnożą/ á wiáry S. Kátholickiey bronią: pilnieyłzy by byli ku łtraży iey *SkarŻyw* 306.

pilny o czym (1): kogo zálťanie ták pilnego/ á ták czuynego á dbálego o tym świętyym miłofierdzyu łwym [...] przy łpołeczności onego Bołtwá łwego [...] połádzić obiecuie *RejPos* 344v.

pilny w czym (23): Był ieden mąż bárzo dziwny W rządzieniu żywotá pilny: Vrodzeniá niewolnego/ A rozumu łłáchetnego. *BierEz* A2, P2, P4; *PatKaz* III 145; *GlabGad* O4v, P2v, P5; *KwiatKsiqż* P4; *Mqcz* 405d; [potrzeba aby dworzanin był] vczynnym/ pilnym w połłudze przyiacielłkiey/ omyłłiác cześć/ y pożytek przyiacielłki/ thák/ kiedy przyiaciel przy tym iełt/ iáko teź w niebytności iego *GórnDworz* M3; Sá teź infze wymowki/ ktorym rołtropni *Plebani* y pilni w łwym vrzędzie łatwie będá mogli zábiezeć/ áby kiedy mieli łwoy lud náśłáduiácy dobrych vczynkow. *KuczkbKat* 335, 345; *ModrzBaz* 84; *SkarŻyw* 211, 509, 589; *MWilkHist* B; *CzechEp* 164; *ArtKanc* K13v; *Item*/

aby Vrzędnicy y ci którzy ná Doftoieńftwách łą/ pilnieyfy byli w wykonywaniu łądów y vrzędów przynależących im *SarnStat* 944; *PowodPr* 39; *PaxLiz* E; *SkarKazSej* 688b.

W *połączeniach szeregowych* (17): *BielKron* 216v; Officiosus, Posłufzny/ Pilny/ Skłonny/ Chętlivy ku káždemu/ Prácowity. *Mącz* 115d; Impiger, Nieleniwy/ pilny/ prętki. *Mącz* 299a, 73a, 242d, 245a, 381a, 423d (9); *RejPos* 344v; *RejZwierc* 119; *BielSpr* 62; A gdy Młynarz iáki niepewny/ niewierny/ tedy Mierniká [...] pewnego/ pilnego/ wiernego przyftáwiwfy doświadczyć *GostGosp* 62, 154; *SarnStat* 230; Nie máłz pilnych/ nie máłz oftrych/ nie máłz porządnych nieodprofzonych vrzędnikow. Ládá czym fię od exekucyey vwiedzie/ vftárfzy/ przedáruie. *SkarKazSej* 699b.

W *przeciwstawieniach*: »pilny ... leniwy, niedbały« (2): *RejZwierc* 26; oboygá [*Marszałka Koronnego i Marszałka Nadwornego*] ten będzie vrząd/ popifować Dworzány/ im płáćić/ reyeftá chowác/ y wiedzieć którzy łą pilni/ którzy niedbali *SarnStat* 310.

W *porównaniach* (5): kazał go [*Pan Bóg faraona*] Moyzełzowi vpominác/ y karác/ y częłto mu gdy fię modlił przepufzczác. y ták go leczył iáko napilnieyfy lekarz. *SkarKazSej* 707a. Cf *Wyrażenia*.

Przysłowie: pilnemu łtudze záwždy rołcie guz ná brzuchu/ á leniwemu ná grzebiecie. *RejZwierc* 26.

Wyrażenia: »(jako) pilny sługa (a. służka)« = *frugi servus* *Mącz* [szyk 8:3] (11): Ktoremu wiatrowie nieináczey fluzą iedno iáko pilni fludzy ná kázde rołkázanie iego *RejPs* 152; *RejJóz* B8v; *RejWiz* 49v; *Fidissimus domino servus*, Pilny á wierny sługá pánu łwemu. *Mącz* 126a, 138a; *RejZwierc* 26; *GostGosp* 1, 150; *LatHar* 425; *SkarKaz* 611b; Ieft łlugą iego pilnym/ y łlugą prawdziwym/ A mym nieprzyáciem/ y nielutościwym. *GostCast* 15.

»(jako) pilny stróż« [szyk 9:2] (11): Y ktoz ma być pilnieyfy łtrołz iedno kázdy łiebie *RejJóz* F4v; *Pan* záwždy iáko pilny łtrołz łtrzeze zebránia łwego. *LubPs* M3v *marg*, M3v, hh3; *RejPos* 50, 330v; *RejZwierc* 223; Sprawiedliwołci niebárzo pilnym łtrozem był [*iusticiae parum diligens custos erat*] [...] krzywd łudzi obciázonych niemłcił się *ModrzBaz* 23v; *SkarŻyw* 445, 557; *BielSen* 3.

Szeregi: »biegły i pilny« (1): Ezáiałz między inemi Proroki był biegleyfy y pilnieyfy/ łzczyrze vcząc prawdy Bozey *BibRadz* I 353v.

»pilny i chutliwy« (1): *Nec diligentiorem nec officisorem facile delegissem Vestorio*, Nie ták bych łatwie mógl trafić nápilnieyfyzego y chutliwfyzego. *Mącz* 115d. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pilny a czujny (a. czujący)« [szyk 3:1] (4): *Episcopus*, Czuyny/ Pilny. *Mącz* 106d, 496a; *RejPos* 343v; częłto á gęłto podnoł ferce y myłł twoię we dnie ku Panu BOgu twemu: [...] przez iákie nabożne rozmyłłanie/ ktoregoć kázde łtworzenie bołkie doda/ będziełzli pilnym á czuynym. *LatHar* 3. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»pilny i gorący« [szyk 1:1] (2): Gdy go [*Ekwicyusza*] zá czału młodołci iego zápalenie cíelełne/ y pobudki nieczyłte bárzo gábály: pokuły ony y niebełpieczeńftwá vczyłnyły go w modlitwie gorącym y pilnym. *SkarŻyw* 211; *LatHar* 682.

»ostrożny a pilny« (1): ci oftrożni á pilni łtrołzowie náłzy Aniołowie/ do pokuty nas y powłtánia vpomináią/ y dobrodzieyftwá Bołkie nam łudziom [...] ná pámięć przywodzą. *SkarŻyw* 557. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

»pilny i pracowity« (1): Obciázania trudnego w Wypráwie nie trzeba fię obawiác [...] pożytkow tych nie będą ráchowác wedłuk trudnego y pracowitego zábiegánia/ iákoby ie pilny y pracowity gołpodarz

mieć mogli/ ále wedłuk łácnego y poľpolitego obyczáiu prowentow *GrabPospR* L4v. [*Ponadto w poľázeniach szeregowych 4 r.*]

»pożyteczny i pilny« (1): Vrzędniká pożytecznego y pilnego Pan Reuizor páńlki pozna/ gdy wyiedzie w pole przed żniwy *GostGosp* 20.

»pilny a stateczny« [*szyk 1:1*] (2): Nye zuchwálcowi teź yákyemu áni koľternikowi/ ále łtátecznemu człowyekowi á pilnemu potrzebá áby wręce dał [*syna na naukę*]. *GliczKsiąż* L8v; *LubPs* X6v *marg.*

»uczony a pilny« (1): te słowa [...] ktoś vczony á pilny przypifał był na kráiu/ dawaiąc znać/ że owe słowa [...] nie we wńzech księgach nayduia fię *BudNT przedm* b5v.

»umiejętny i pilny« (1): Więtfze łtáránie [...] o łzkápách máia/ niźli o łynách. nie poruczá konia iedno vmieiętnemu y pilnemu máłztálerzowi: á łyná ládá komu da w rękę *SkarKaz* 420b.

»pilny, (a) ustawiczny« = *curax et vigilax* *Mącz* [*szyk 2:1*] (3): *Mącz* 18b, 73a; Anyeli Páńlcy wftáwicznemi á bárzo pilnemi łá łtroźmi nád wiernemi Páńlkiemi. *RejPos* 331v. [*Ponadto w poľázeniach szeregowych 3 r.*]

»wierny, (a, i) pilny« [*szyk 5:2*] (7): *Mącz* 126a, 138a; Stárfzi obráni niech naprzod przyięę vczynia/ że w mieście/ w bronieniu od ognia/ y od káźdey inźzey niezczęśliwey przygody/ będą wierni y pilni [*fideles et diligentes*]. *ModrzBaz* 84; *SkarJedn* 57; *LatHar* 425; DLa zaľług y wierności miáľtá náłzého Kázimiérzá Krákwłkiego/ które przeciwo Rzeczypoľpolitéy y nam/ w obronieniu pilnym y wiernym pokazáło miáľtá náłzého Krákwá. *SarnStat* 965, 571. [*Ponadto w poľázeniach szeregowych 2 r.*]

a. *W funkcji rzeczownika* (4) : *SienLek* 28v; Piľmo S. mowi S. Auguľtyn/ trudnością/ z pyľnych fię (Heretykow) śmieie: gľębokością/ y pilnego łtráľzy: hoynością/ y wielce vczone karmi *SkarŻyw* 47; náuczy káźdego leniwego pilny/ co ráno wftawa/ y łwe roboty záczyzna: to táką zazdrością niezgrzeľzyľz/ siľac łie nádáżyć pilnemu. *GostGosp* 102.

2. *Starannie, czujnie, z dbałością wykonywany; dokładny; accuratus, curax* *Mącz*, *Calep*; *attentus, intentus, vigil, vigilans* *Mącz* (261) : Item Aby káźdy myal konye sbroyá pacholky dobre y dobrze godne bo thych wńzythkych rzeczy bandzye pylne obyeranye y bracowane *MetrKor* 38/286; *PatKaz III* 137v; *FalZioľ* V 73v; *GlabGad* K4v; *RejPs* 22, 185; Przodkiem wam dawami Mocz abiscie na miesczv naschim yako Comissarze naschi czinily pylne a swiebodne wiwiedzenie *LibLeg* 11/8; *GliczKsiąż* P2v; *LubPs* aa5v, ff2v *marg*; *GroicPorz* hhv; *BibRadz Ex* 31 *arg*, 35 *arg*; *BielKron* 334v; *KwiatKsiąż* F; *Assidua et diligens scriptura*, Pilne piľanie. *Mącz* 187d; *Despicientia*, Pilne rozwázanie/ Rozpráwá/ Rozrzádenie/ Opátrzenie. *Mącz* 405d, 73c, 308a, 313b, 343b, 407a (8); *OrzQuin* O3v; *SienLek* a3v; *KSyąźki* ty Czytelniku miľy/ ták łá nápiľané/ áby ié káźdy łam przez łye móğł wyrozumiéć/ iedno że potrzebia pilného czytánie. *GrzepGeom* B4; *RejPos* 57v, 174, 247, 273v, 287, 322v; *HistLan* F5; *RejZwierc* 55, 122; *WujJud* 190; weźmi ná páńľtwo to/ łwięta Koronę/ W niey wiary/ y praw Boźych czyń pilná obronę. *StryjWjaz* C3; *CzechRozm* A2v, 9v, 67, 146; O tych przeto/ [...] rzeczy przedawániu ábo kupowániu/ ma Vrząd pilny dozor mieć *ModrzBaz* 34, 29v, 66, 75v; Iźeľmy do wielkich dni przyfli/ teraz nawięcey poľtu przyczyniać y modlitw mamy/ y vczynić pilná grzechow náłzych łpowiedz. *SkarŻyw* 91, 119, 463, 546; *CzechEp* 134, 233; *CzechEpPORz* **v; *NiemObr* 82; *ReszPrz* 101; *WisznTr* 14; Co wam powiem/ bierzćie w łwe wľzy y w łwe gľowy/

Mieyćie o łpolnym dobrym pilnieyŝe rozmowy. *BielSen* 11; *Calep* 14b, 199b, 243b, 245b, 544b, 559a, 789a; *Phil* L3; *OrzJan* 102; *LatHar* 111, 213, 665; *WujNT* 387; tego pokoju wiecznego y zgody pod pewnieyŝym łpołobem y pilnieyŝą mocą [...] łtrzegłłmy *SarnStat* 1104, 492, 1050; *SkarKaz* 207a; Szkodliwych [*gwiazd*] chcąc łie vłtrzedz/ Gwiazdárze znác dáia/ Co z pilney indułtriey oni poznawáia. *PaxLiz* Cv, C2; *SkarKazSej* 669b, 699a.

pilny ku czemu (1): Conficientissima literarum civitas, Wielmi pilne miáłto ku opílaniu tych rzeczy które ku pámięcy ludzkiej náležą. *Mącz* 115a.

W połączeniu szeregowym (1): Toć wam napotrzebnieyŝe/ náten čás náuki/ Pilne/ czuyne/ á łpráwne/ s połłufzeńłtwem łtuki. *BielSat* N4.

W charakterystycznych połączeniach: pilne(-y, -a) chowanie [czego], *ćwiczenie, dochodzenie, dojrzenie, dowod, dybanie, gospodarstwo, industria, inkwizycja, kochanie, łaska, mandat, moc, mowa, myślenie, myśl (myśli)* (2), *naśladowanie, obaczenie (obaczanie)* (3), *obchod* [czego], *obejźnienie, obrona, opatrzenie, ostrożność, pamięć, patrzanie (przepatrzanie)* (2), *pisanie, pojęcie, postanowienie, prawo, (prze)czytanie (rozczytanie)* (9), *przygotowanie, przysrzeganie, rostrząśnienie, rozbi(e)ranie* [czego] (2), *rozeznanie, rozmowy, rozmyśl, rozmyślanie, rozsądek, rozważanie* (4), *sąd, skaranie, słuchanie, spowiedź (spowiadanie)* (2), *sprawowanie, ście, ściganie, uczynienie, uprawa, urząd, wejrzenie, wykonanie, wymawianie, wypisanie, wypywanie, wywiedzenie, w(z)glądanie* (2), *zachowanie, zapatrzenie, zebranie, zgromadzenie, znalezienie.*

Wyrażenia: »pilna opatrność« [*szyk 7:1*] (8): Circumspectio et acuta consideratio, Pilná a ołtra opátrność/ piecza. *Mącz* 405d; *SienLek* 115v; *RejPos* 168v, 279v [2 r.], 330; ty krotkie á omyłne czáły [...] łzby były w mocy á w pilney opátrności człowieká káżdego bácznego/ áby on imi łzáfował á nie ony im. *RejZwierc* 115v; *SarnStat* 1053.

»pilna opieka« (4): *RejPos* 168v, 173v *marg*, 213; *Ciebie/ włzego łtworzenia/ o obrońco wieczny Wzywam wáły/ vbogi/ y nigdzie bełpieczny/ Miey mię w pilney opiece SzarzRyt* B2.

»pilna piecza« [*szyk 50:1*] (51): Aleć od tákich odył Pan łwą pilną pyeczą/ Co imyeniowi yego łwyętemu złorzeczą *LubPs* K2, aa *marg*; *RejWiz* 22; *RejZwierz* 89; *KwiatKsiąż* E3v; *RejAp* 64v, 165; Anyeli Páńłcy ná pilney pieczy máia káżdego człowieká wiernego. *RejPos* 330v, 51v, 85v, 139, 148, 184v (18); *KwiatOpis* C4; *HistLan* Cv, Ev; *RejZwierc* 27v, 28, 93, 114v, 115v (8); *RejPosRozpr* c2v; *RejPosWstaw* 44; Bo Páńłtwu káždemu cáłemu á rołtropnemu/ ktore łie ma ná łwey pilney pieczy/ nic żaden Krol łkážonymi obyczáymi łwymi łzkodźić nie może *MycPrz* II A4v; *PaprPan* D2, E3, H3, L2v, M (10); *StryjKron* 742; *KlonKr* Cv.

»napilniejsza pilność« (1): łz to iego byłá nawięłzá á napilnieyŝa pilność á łtháranie/ łz co ono łpołeczne Bołtwo iego [...] łpráwiedliwym łądem á dekrety łwemi było zborzyłto [...] áby tho było człowieczeńłtwo iego [...] nápráwiłto *RejPos* 291.

»pilna praca, robota« [*szyk 11:3*] (10:4): *FalZioł* I 156c; *HistAl* Bv; *LubPs* T6v, ee3v; Abowiem bárzo ciálna droga do tey cnoty/ Trzebá zawżdy czuyności/ y pilney roboty. *RejWiz* 101; *BielKron* 254v; *Mącz* 126b, 265a; *RejPos* 169, 176; Wyznawamy też to/ łz ná zwirzchność pobożną á łwięta náleży mieć pilną pracą o prawdziwey chwale Bożey. *WujJudConf* 213v; *RejPosWstaw* [41³]; *SkarŻyw* 319; *SkarKaz* 209b.

»pilna służba (a. posługa)« = *crebritas offitii Mącz* (2): *Mącz* 67c; wżákże bacząc ták wielką y pilną około duż ludzkich pośługę [...] wyprawił go wodą/ dobrze ízkuty opátrzywży *SkarŻyw* 355.

»pilne staranie« = *antiquissima cura Mącz*; *potissima cura Modrz* [szyk 62:7] (69): *RejPs* 163, 182v, 192v; *Anapilnieyffe twe ítharanie Bez woliey yego nieftanie RejKup* p4; *Diar* 65; *DiarDop* 108; *LubPs* E4v, G3, K2, Z6v, aa3, bb2v, cc5v; *GroicPorz* d4v; Bo to ieft napilnieyffe w tym moie ítáránie/ Bych íe tego náuczył co ieft pocżciwego/ A pomiernie vżywał żywotá íwoiego. *RejWiz* 75; *BielKron* 237; *Mącz* 11c; *RejAp* 64, 101v, 159; *GórnDworz* Dd7v, Hh6, Ii6v; *RejPos* 44v, 59v, 67v, 165v, 166v (20); *RejZwierc* 115v; *RejPosRozpr* b3; *RejPosWstaw* [110²]v; *CzechRozm* 255v; A o tem ma być pilne ítáránie [*Ac illud diligenter curandum*]/ áby podłego ítanu ludzie od krzywd co naywięcey byli bezpieczni. *ModrzBaz* 77, 10, 15, 35v, 103v, 120v, 131v; *SkarJedn* 210, 381; *SkarŻyw* 519; *CzechEpPORz* 1v; *NiemObr* 129; *ReszPrz* 157; *ArtKanc* L19v; *KołakCath* C2; *WujNT* 2.Cor 7/12, s. 733; *SarnStat* 110, 985; *SkarKaz*)(2v; W ítáránie íe o tym pilne wdawży. W przod íług: potym Pánný íamey pytał/ Skądby íe íey tákí fráfunek wdał. *PaxLiz* A4v; *SzarzRyt* A4v.

»pilna straż« [szyk 20:5] (25): *ConPiotr* 31v; *RejJóz* G2; Wnet mi przíżło w pilnieyffą ítraż twoie przykazánie *LubPs* bb2, bb5, bb6v; *RejWiz* 123; Nád corką buyną poítánow pilną ítraż [*confirma custodiam*]: by cie kiedy nieprzywiodła w poímiech nieprzyaciélom *Leop Eccli* 42/11; *RejPos* 26v, 27v, 72, 276v, 331v, 332, 343; *RejZwierc* 47v, 114v, 153, 263v; *SkarŻyw* 162, 292, 333; Straż pilną/ Boże moy/ o mnie/ rácz mieć záwżdy *GrabowSet* Qv; *LatHar* 254 marg; *SarnStat* 448; *VotSzl* E.

»pilne szukanie« = *exquisitio Mącz* (2): *Mącz* 336d; Támże wnet on zacny Hetman vcżynił pilne ízukánie/ áż íe nálażł łákomiec á przelstępcá on. *RejPos* 218.

Szeregi: »pilny i (a) częsty« [szyk 2:1] (3): A ty to pożytki/ któremci z ípowiedzi pewne wyliczył/ mogą cie wzrúżyć/ ku częstemu á pilnemu ípowiádáníu *BiałKat* 378v; *KuczbKat* 105; *CzechEpPORz* **2.

»pilny, (a) czujny (a. czujący)« [szyk 3:1] (4): *Episcopus, Czuyny/ Pilny. Mącz* 106d, 496a; *RejPos* 343v; przez krociuchną modlitwę/ ábo przez íákíe nabożne rozmyśláníe/ [...] będziefzli pilnym á czuynym. *LatHar* 33. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pilny a ścisły« (1): *Pilny á ścisły íąd* [...] / y ípráwiedliwy íędzia/ á ítráfzliwa ítolicá íego przed námi *SkarŻyw* 120.

»pilny a ustawiczny« [szyk 1:1] (2): *Mącz* 67c; [*których rzeczy uczniowie się jeszcze nie nauczyli*] tedy przez vftáwiczne á pilne czytáníe máią íobie wípoílobiać. *KwiatKsiąż* K4v.

»pilny a uważny« (1): w Rádzie pilné á vważné wotowánia *Conclufię*/ chęć do ílawy nieśmiertelnéy/ á Koróny téy rozmnożenia/ wniém [*w królu*] ieft *Oczko* A2v.

»pilny i wierny« (1): Więc íeżcze/ ondżie práwo muíáło być o tych swiádkách pilne i wierne: á tám dopiero/ íeíżby byli w fałżu doznáni/ karáníe na íobie odnośili. *CzechRozm* 233.

3. *Żarliwy, usilny; uważny; accuratus Mącz* (125) : *GliczKsiąż* A2; Pilne przypomináníe o wybáwienie áby pan íam zyął poíromocenie/ ktore kładą niewierni z niecnothy íwey ná wiernego. *LubPs* Q marg, M4v marg, Nv marg, dd3v marg; Temi ták bárzo miłemi namowámí Iudaíżowemi/ ku pobudzeniu pilnieyffzemu ku cnoćie [*ad virtutem incitare*]/ [...] będac vtwierdzeni/ vmyflili żadnych obozow nieíthánowić *BibRadz* 2.Mach 15/17; *Mącz* 73c; *RejPos* 187v, 284, 302 [2 r.]; *Oczko* A2v;

ActReg 170; z przyczyn łufznych y ważnych á zá vpomnieniem pilnym wńzech Ńtanów Koronnych [...] Ziemie Wołyńkié/ Kijowłkié/ y Podłáłkié [...] ku koronie Polłkiéy [...] przywróciłimy. *SarnStat* 1027; *SiebRozmyśl* K3.

W charakterystycznych połączeniach: konkluzycja, konsyderacyja, napominanie (upominanie, upomnienie) (8), pobudzenie, przypominanie, rozeznanie, solicytowanie, wotowanie, wytrwanie, zalecanie.

Wyrażenia: »pilne baczenie (a. bacznóść)« = *intensio, intentio* *Mącz* [szyk 14:1] (15): *FalZioł* V 12v; *LubPs* bb3, ddv; A ieflic Bog połzczeńści ná iákim ćwiczeniu/ Mieyże ie zówždy rádzeńć ná pilnym baczeniu. Abyś ná ludzką łzkodę tego nie vżywał *RejWiz* 91; *Leop Eccli* 13/16; *Mącz* 445b; *RejZwierc* 83; Czwartá cnotá Krolowi należąca iefł fzcződrolliwość/ mieć ná to pilne baczenie [*videre*]/ komu/ co/ dla czego/ á iáko wiele dáć. *ModrzBaz* 15v, 33, 37v; *Oczko* 29v; *CzechEp* 72, 123; *Calep* 775a; *Phil* G.

»pilne badanie« (5): A to zówždy napilnyeyłfe było me bádánye/ Bych pełnił ná tey fwey drodze thwoye rołkazánye. *LubPs* ccv; *SienLek* Ttt4v; *RejPos* 62; *CzechRozm* 9; *Disquisitio* – Pilne badanię coktocziny. *Calep* 332b.

»pilna chęć« (1): wńzákże pilna chęć/ á vńtáwiczná zabáwá z ćwiczeniem [*studium et assiduitas exercitationis*] łpráwi to/ że oná iego pracá niebędźie próżná. *ModrzBaz* 9.

»pilna modlitwa« [szyk 5:2] (7): [*Abraham i Sara, Elżbieta i Zacharyjasz*] nye czárnokłięftwem łtáráli fie o płod/ ale modliłhwámi pilnemi do páná Bogá *GliczKsiqż* C4v, C3; *LubPs* D3v, Q2; *CzechRozm* 205; *WujNT* 217; którego [*pobożnego człowieka*] gdy do práwá wołáno w kośćiele był ná pilnych modliłwách: potym gdy go pęnowáć miano, wedle práwá excipował fie *SarnStat* 1287.

»pilna namowa« (1): Przyłóżyłem łię do tego pilnymi namowámi łwymy/ áby ten/ przeciw ktoremu miánowicie I.M.X.K. vrobił Wędzidło łwe/ ná to odpifał *CzechEpPORz* *3.

»pilny obmysł« (1): SWięto nas dzišieyłze vpomina/ ábyłmy vważyli v łiebie pilnym obmyłem y nabożnym łercem/ on bárzo należyty ártykuł wiáry náłzey *SkarKaz* 633a.

»pilna próśba« = *deprecatio Vulg* [szyk 11:3] (14): *ZapWar* 1545 nr 2646; [*posłowie mówili*] nie omieszkamy też pilnemi próśbami swemi u WKM się starać, aby to wszystko wedle prawa pisanego opraviono było *DiarDop* 108; *LubPs* Y6 marg, ee4v; Wyłłuchay Pánie modliłwę moię/ y pilną próśbę moię *Leop Ps* 38/13, *Luc* 1/13; *BibRadz Luc* 11/8; *GórnDworz* Bbv; *RejPos* 273v; *SkarŻyw* 207 marg; *ZawJeft* 22; *ActReg* 170; Względem tedy tych łłużb ich chcąc ie łáłki náłzey przychylnośćią vprzędzić [...] ná pilné próśby ich [*Ad instantes petitiones ipsorum JanPrzyw* 8]/ które do nas z pokorą czynili [*pozwalamy*] *SarnStat* 886, 732.

»pilna przestroga« (3): *SarnUzn* D4 marg; [*majestatowi cesarskiemu*] ma być wiárá y czeńć/ y chuć serdeczná záchowána/ thákież połłußenłthwo s pilną przełtrogą zdrowia iego od wńzyłłkich poddánych *BielSpr* 11v; *ReszPrz* 110.

»pilne pytanie« (2): *LibLeg* 11/183; PAn á zbáwiciel náłz ná pilne pytánie Apołtołow łwoich [...] áby byli mogli wyrozumieć táiemnice iego [...] tę im odpowięź dáć raczył *RejPos* 191v.

»pilne rozmyślanie« [szyk 8:1] (9): A wńłákoż ya miły Pánye z vmýłłu łtálego/ Mam łwe pilne rozmyłłánye zakonu twoyego [*mandata Tua meditatio mea est Vulg* 118/143] *LubPs* bb6, bb3v [2 r.];

RejAp 143v; *RejPos* 306; łtudnie Iákobowe głębokie/ do których wiádrá trzebá y powrozow/ to iest rozmyłłania pilnego ná wyczerpánie przykłádow ze świętych łpraw y z żywotá ich. *SkarŻyw* 240; *CzechEp* 77, 127; *ArtKanc* P20.

»pilne słuchanie« [szyk 11:1] (12): *SeklWyzn* e3v; *MurzHist* S2v; S początku iest pobudká ku pilnemu słuchániu históriy ktore sie zá pirłzich lat dzyáły. *LubPs* R5v *marg*, aa4v, aa5 *marg*; *Mqcz* 444b, 477d; żadne obaczenie rozumu człowieczego/ nie może niłkąd inąd vrość/ iedno s pilnego słuchánia á s pilnego vważánia łłow y náuk potrzebnych [...] ktore káżdego wierneho [...] wiodá ku łłáchetnemu łtanowi iego *RejPos* 63, 62, 63; *RejPosWstaw* [41²]; *SkarKaz*)(3v).

»pilna służba« (2): *RejPos* 74v; Bo rozumieli iłz w pánieńłtwie wdzięcznieyłza y czyłtłza y pilnieyłza iest Bogu słůłzbá. *SkarŻyw* 71.

»pilne uważenie (a. uważanie)« [szyk 12:2] (14): *RejPos* 63; *RejZwierc* 209; Ale tákowy zmyłł y wykłádanie píłmá ś. znamy być prawdziwe y łtárożytne/ ktore sie wedle łámegoż píłmá Bożego czyni [...] do częgo y włáłność ięzyká [...] y pilne vważenie mieśc píłmá roznych álbo łobie podobnych potrzebnie należy *WujJudConf* 34; *RejPosRozpr* c4; *RejPosWstaw* [143²]v; *CzechEp* 179, 205; *CzechEpPorz* **2v; *Calep* 787b, 915b; Godne tedy łą vważenia pilnego ony wierłzyki/ ácz krothkie/ lecz obfítą przeltrogę w łobie máiące *Phil* H; *SarnStat* 1216; *SkarKaz* 122a; Przecie namillza wdowo/ łtan łwoy ná baczeniu Mieway zówłze/ łieroctwo w pilnym vważeniu. *ZbyłPrzyg* B3.

»pilne żądanie« (4): *OpecŻyw* 72v; ZA pilnym żądániém Połłów źiemie Hálickiéy/ y zezwoleniem łpółem Rad [...] vłtáwuujemy łéymik Powiátowy w Háliczu *SarnStat* 32, 77, 232.

Szeregi: »pilny i cierpliwy« (1): iefli fię bęđdzie zdáło przez iáką chwilkę że fię nie ku rzeczy mowi/ [...] prófzę o pilne y cierpliwe wytrwánie *WysKaz* 15.

»pilny a częsty« [szyk 1:1] (2): *GliczKsiąz* C3; Tá k pilne á częłte vpominánie Páńłkie ku záchowaniu przykazánia iego/ dofyc pokázuie: iż żywot Chrześcijáńłkiego człowieká [...] więcey ná dobrych vczynkách zależy. *WujNT* 369.

»dobry a pilny« (1): iuż włzyłcy v nas w miełcie łámi Swyęte Píłmo w Bibliey czyłtáią/ z dobrym a pilnym rozeznánim *BielKron* 200v.

»pilny i nieprzełtajny« (1): Pátrz iákie Pan przygotówánie vczynił/ pierwey niłzi Apołtoły obrał. Dáiąc przykłád kołłołowi pilney y nieprzełtáyney modlitwy ná ten czás gdy káplány łwięcą *WujNT* 217.

»pilny i trzeźwi« (1): do pilnego y trzeźwiego wedle łłowá Bożego/ o Bogu y o łynu iego Iezułsie Chriłtułsie rozmyłłania [...] vżywám mowy y píłánia mego *CzechEp* 77.

»pilny a usilny (a. usiłujący)« (2): *LubPs* Q2; zá pilnym á vłilnym łolicitowániém Połłów źiemłkich o połtánowieniu obróny potoczney tákowe [..] pozwalamy tego/ áby czwarta częłć włzyłkich dochodów [...] byłá ná obronę potoczną obróconá *SarnStat* 102.

W przen (20) :

Wyrażenia: »pilne oko (a. oczy)« [w tym: mieć pilne oko [na kogo, na co] = uważać, pilnować (15)] [szyk 18:1] (19): *GliczKsiąz* L5v; *KochSat* A4; *Prot* A2v; Ia teź záłię tegożbyłm chciał po W.M. ábył pilnym okiem weźrzał ná łpráwy Náture/ máłki nas włzyłkich *GórnDworz* X6, K, Mv; Alexánder

wielki ten bárzo pilne oczy ná to miał/ áby był poznał pochlebcę á práwego przyiacielá *RejZwierc* 49v, 133v, 173v; *StryjKron* 672, 732; A kto chce porozumiéc/ iáko wnoc głębokó/ Albo iáko dzień blisko: niech ma pilné oko Ná znáki *KochPhaen* 20; *KochPieś* 35; *GórnRozm* 13v; *OrzJan* 108; *LatHar* 73; *SarnStat* 410; *SiebRozmysł* A3; *VotSzl* A2v.

»pilne ucho« (1): O iáko gorące łerce y pilne vcho podnioł Piotr ná ono zbáwienne zwiáftowanie/ pytáiąc iáko y gdzie go náleźli. *SkarŻyw* 595.

Przen (1) : Wednye w nocy pilne złości ich kwitnęły *LubPs* O.

4. *Konieczny, nagły, ważny* (116) : *LibLeg* 6/119; skoro podatek na obronę uchwalili, już o ine wszystko, by też napilniejsze, trudna sprawa albo żadna być nie mogła *Diar* 27, 34, 91; *RejFig* Aa6v; *RejZwierc* 253; otoż ia, folgując I.M. pilnieyszým zabawkam, kilká mu tu tylko wyrzykow o nim z grobowych napiłow położyę. *CzechEp* 419; *LatHar* 122; *SarnStat* 1274; *SkarKaz* Oooo2b.

N sg f w funkcji orzecznika: »pilna« [w tym: *komu* (7); *aby* (9), *cum inf* (7)] (29): *RejKup* i3, 14; *LubPs* gg2; A to łnadź napilniejszy nędznemu człowieku/ Aby fwoię powinność nacź ięft łtworzon wiedzyał *RejWiz* 46v; A to ięft rzecz poczciwa to káždemu wiedzyeć/ Pytác łze [!] o tym pilnie gdzye po śmierci łiedzyeć. Acz to ięfzcze pilniejszy iáko łie w tym rządzic *RejWiz* 143v, 12v, 68, 96, 116v, 174, 186 *marg*, *Ddv*; *RejAp* 198v; *RejPos* 234, 280, 294v, 296v, 336; Trzeba tám będzie czego inłzego pilnowác więcey/ niźli tylko tego czymby łie oczy nápálły/ pilniejszy dáleko czymby łie vmył nápálł *RejZwierc* 20v; A to napilniejszy/ ábyś łobie nadobną vkladnoścá á poczciwym záchowánim miłóść v włzytkich iednáł. *RejZwierc* 26v, 8, 21, 166, 173, 202v; *BielSpr* 75; *GostGosp* 142, 160; Mnie czáfu niémálz ztobá frymárczyć łłowámi/ Pilniejszy to rozłtác łie z wálzemi brzegámi. *GórnTroas* 52.

N sg n w funkcji orzecznika: »pilne [komu]« [w tym: *aby* (1)] (2): *RejKup* Cv; pilniejszy ięft nam/ ábychmy łie przypátrowáli ku temu celowi á ku tym krełam/ ku ktorým Pan rzecz łwá tu łtánóvic á przywodzić raczy. *RejPos* 300v.

W charakterystycznych połączeniach: pilne(-a) głósy, prawda, przyczyny, ustrzeżenie, zabawki.

Wyrażenia: »najpilniejsza chwila« (1): [pan] álbo łam/ álbo pilnego łługę w naypilniejszy robotną chwilę ku Vrzędnikowi przyłtáwic ma pámiętać *GostGosp* 150.

»co, nic (tak) pilnego (a. pilniejszego)« (11:3): A gdyż się już co pilniejszego odprawilo, tylko nieco tych małych rzeczy poprawić potrzeba *Diar* 83, 24, 25; *RejWiz* 126v, 147; Kto nie ma nic pilniejszego niech posłucha máło/ A ia powiem dołtátecznie/ iáko łie co słtáło. *KochZuz* A2; Si tibi subiti nihil est, tantumdem est mihi, Ięfli niemálz co pilnego przed łobá/ yęfli łie niemálz przecz kwápic ya też niemam. *Mqcz* 425c; *RejPos* 347; *HistLan* C; *CzechRozm* 21; *SkarŻyw* 135; Y z gorącey modlitwy połt łię záczyňa/ gdy co pilnego chcemy v Páná Bogá vprołic *SkarKaz* 121b; *PaxLiz* D3v; *SkarKazSej* 681b.

»pilna droga« (1): Acz ci mam pilną drogę przed łobá/ bo łye teraz mamy ziechác/ y nárádźic/ iákoby wálzá Pápiłteryá dále y námi nie łzydźilá *OrzRozm* Bv.

»pilna nauka« (3): *BielKron* 219; Tu máłz pilną náukę ná obiáśnienie rozumu twego od tego Páná łwe^{go}. *RejPos* 116, 195v.

»pilna poprawa« (1): á przeto miełcá ktoré popráwy pilný niepotrzebowály/ ięfzcze nięgdzie to przezwiłko [dzban zamiast kadzidło] máią *SienLek* Yyy.

»pilna potrzeba« [szyk 15:9] (24): w potrzebie pilnej wżelkiego czału może pułczać krew *FalZioł* V 61v, V 48v; *RejPs* 209v; *Diar* 20, 24, 26, 41, 86; Wżaków gdzieby była pilna potrzebá/ [...] Sędzia [...] y w dzień święty ná Sąd ma być gotow. *GroicPorz* o4; Potym pilnie zebrałwzy zbroie nieprzyacielskie/ znielli ie ná mieyfca gdzie tego była pilna potrzebá [*diligenter omnia composuerunt in opportunis locis*] *BibRadz* 2.*Mach* 8/31; *BielKron* 386v, 403v, 414v; *GórnDworz* Pv; *RejPos* 31; *BiałKat* 116; *RejZwierc* 70v; *RejPosWstaw* [143²]; *BielSjem* 23; *SarnStat* 30, 622, 1013, 1173; V rokofznych białych głow/ Pan zawnze ná leży. Pułcza potomstwo ná świat/ ták o cudzym chlebie Kiedy chłopek odiedzie po pilnej potrzebie. *KlonWor* 62.

»pilna rada« (2): *GroicPorz* A4v; mieyfeczne pławy/ niektórym wftác niechcą [...] Przeto y ktemu pilnej rády potrzebá iákoby temu zাবেżec. *SienLek* 110v.

»pilna rzecz« [szyk 5:4] (9): Co możefz łam zawnzdy działay/ Ná przyaciele się nie łpułczay: Bo łnac rzecz pilna wżytkiemu/ Nie wczás pomaga drugiemu. *BierEz* O; *RejWiz* 143v *marg*, Dd; *RejPos* 225v; *SkarJedn* 368; *KochFr* 58; *SarnStat* 334; Lecz rzec iest naypilnieyfza/ zawnze miec zwierciádło/ Skąd znác/ gdyby co łkazy/ vrodzie przypádło. *PaxLiz* D3, B4v.

»pilna sprawa« [szyk 12:2] (14): *RejJóz* A3v; *RejKup* F; *Diar* 31, 57; zdarz Pan Bog moy pánie łáfkawy/ Podobnom ia przekázil iákie pilne łprawy. *RejWiz* 46, 33, 40v; *RejPos* 170, 252, 299; Ieden vbogi człowiek ktory pilną łprawy v Cefárzá miał dał onemu Turniułowi niemále vpominki/ áby mu do Cefárzá przyłtęp wczynil *RejZwierc* 84; *Calep* 1024a; *SarnStat* 127; Vymimy fię ferio zá tę deliberacyą [...] potrzebnych iednák confultacyi w łprawách pilnych [...] nie opułczaiąc. *VotSzl* B3v.

Szeregi: »pilny a doległy« (1): WKM i teraz lenic się nie raczył tu z onych nadalszych krajow panowania swego zjechać, [...] opułciwszy też pilne [...] na ten czas a doległe potrzeby państw onych *Diar* 20.

»pilny a gwałtowny« (1): á gdzieby tego była pilna á gwałtowna potrzebá Rzeczypolitéy/ tedy [...] iáko czás y potrzeba Rzeczypolitéy przynosić będzie/ powinni go [*sejm walny Koronny*] łkładác będziemy. *SarnStat* 30.

»pilny a nagły« (1): A gdyż tak pilne a nagłe przypadają potrzeby, napomina JKM, abyście o tym, co pilniejszego jest, o obronie pierwej mowili i stanowili *Diar* 24.

»pilny a potrzebny« (1): Pilna á pótrzebna [ł] nam fię rzecz zdála/ áby Skarb Koronny był rządnie oddawan Podłkarbiemu. *SarnStat* 334.

α. *W funkcji rzeczownika*: »pilniejsza« (1) : Detineo te fortasse profecturus alio fueras, Zádzierzawam cie/ á tyś podobno miał pilnieyfzą przed łobą. *Mącz* 447c.

II. »(być) pilen« *w funkcji czasownika* = *pilnować* [*w tym*: sg m pilen (186), pilny (12); f pilna (13), pilná (3)] (349) :

1. *Zajmowác się czymś; diligentiam adhibere* *Mącz* (89) : Niewczas miły kxiąże rządzyż Zdamy fię iż fię oblądzyż. Czemus dawn[o] nie był pilen Wyedzac zefz ten dlug był winien: A na rąty nierolłozą *RejKup* c5v; Vrzędy ná fię wżiawfzy iż nie przyłtrzegaią. Co ná fię wżięli By pilni byli. *WierKróc* B3.

pilen kogo, czego (86): Mułsz k temu łásiady wżiác/ Ze nam pomogą żytá żác. Sášiedzi się wymowili/ Iż łwey rzeczy pilni byli *BierEz* O, D4v, L2v; *PatKaz* III 109; *RejPs* 152v; *RejRozpr* K3v; *RejJóz* C6, K2; *RejKup* dd7; *GliczKsiąż* G6v, K6, N4; *LubPs* aa4v, dd3v *marg*; Nie pátrzymy rozumu/

nie pątrzymy cnoty/ Nie probuiemy brąntu/ pilnichmy roboty. *RejWiz* 47v, 1, 98; *Leop* 2.*Tim* 4 arg; *KochZuz* A2v; *RejFig* Dd7v, Ee; *RejZwierz* 111v, 124; *BibRadz Num* 4/16, 32, 2.*Par* 24/5, 2.*Mach* 12/1; [królówi służą wszystkie nauki] y małe y wielkie Rzemioflá w Kroleństwie iego/ ktore áby porządnie fwego pilni byli/ Krolewflka zwierzchność tego dogląda. *OrzRozm* Mv, M; *BielKron* 37v, 99, 392, 442v, 443; Lenocinari per translationem, Piękrzić fie/ piękrzózek pilen być. *Mącz* 188d; Sui negotii bene gerens, Pilen fwego vrzędu. *Mącz* 244d, 36c, 70b [2 r.], 83a, 122a, 169b (11); *RejAp* D8v, 102v, 108v; *GórnDworz* Bb7; *GrzepGeom* K4v; fwięta mátká iego [...] z wielką pilnością pilná bylá wfzelkich fpraw Duchá s. około iego. *RejPos* 21, 20v [3 r.], 22, 23v, 63v, 134 (12); *RejZwierz* 66v, 106v, 132; *BielSpr* 29, 50v, 51v; *RejPosWstaw* 22; ktorzy fą pilni modlitwy y powołania fwego/ iednym ie [czarty] znákiem krzyżá S. rofpłofzyć mogá. *SkarŻyw* 57; *KochSz* A2; Ten nálfzyn vporny iefť á fwowolny/ ná nálfze vpominánie nic niechce dáć/ iálf fię biefiad/ fkortáciy tylko pilen. *WerGość* 266; *BielSjem* 18; *GostGosp* 66, 82; *GrabowSet* D; *KochAp* 7; [przystoi] áby [stare niewiasty] młode pánie ćwiczyły w rofropności/ żeby męże y dźiatki fwoie miłowáły/ [...] domu pilne/ dobrotliwe/ mężom fwym poddáne *WujNT Tit* 2/5; *SarnStat* 481. Cf Ze zdaniem dopełnieniowym.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (5); zaimek względny (4), aby, iżby (2), jakoby (1)] (6): *BierEz* P2; *RejJóz* C5v; *DiarDop* 109; *RejWiz* 50v; Exactus in suo negotio. Pilen tego co nań włożono/ spráwny/ Niezábaczi grufzki w popiele/ yako w przypowieści bywa mowiono. *Mącz* 6a; *SarnStat* 357.

W charakterystycznych połączeniach: pilen chwały, domu (2), ćwiczenia, gospodarstwa (3), kopania złota, miejsca, modlitwy (2), naczynia domu Bożego, nauki (12), oliwy, orania, paniej, panny, piękrzózek, posługi (4), roboty (3), rzeczy (2), skarbow, skortacyj, spraw (Ducha Św., rycerskich, sądowych, świętych) (7), sprawowania złota, swego (2), śmieci, śpiewania, świata, dobrych uczynkow, urzędu (13), zamku, ziemie; pilny nazbyt, nieprawie, porządnie, ustawicznie.

Przen [czego] (2) : PAttrzayże záfię miłey cnoty co o ciáło máło dba/ tylko oney fwiętey duźe pilná *RejZwierz* 122; Co iefť gorźzego nád ięzyk omylny/ Co prawdę niźczy á lże nálfzyn pilny. *RejZwierz* 216.

2. *Starać się, szukać; operam dare Mącz* (41) : *RejPos* 243v; Iáko to pilni fą Zydowie obáč iedno/ gdy błędu y vporu fwego dowodzą/ że fie y zá namnieyźe fłowká chwytiá *CzechRozm* 132v.

pilen czego (33), *kogo* (1): *ListRzeź w.* 27; *RejPs* 71; (*did.*) Pleban karze kupcza/ a na miłofierne wczinky kaze dawac. (–) Pylnieyźys ty kęfa chleba Nieto mowis czego trzeba. *RejKup* i3; *RejWiz* 98, 163; KRoźe miły Prełacie/ tym Przmielowym kiyem/ Lecź tu idąc opończy/ będę potym pilen. [...] Wiem iż mi nie pomożefz/ iedno iż mię zmoczyfz. *RejZwierz* 106v; Przykazał krol fwoim ludziom aby tego pilni byli/ á zábili káźde dzyecię ktore fie vrodzi w męfki narod. *BielKron* 28, 111; Dictioni operam dare, Wymowności pilnym być/ Sadzić fie ná rzec. *Mącz* 86d, 156c, 314d; *RejPos* 173v, 183; *RejZwierz* 115v; IÁki iefť pożytek czytánie żywotow świętych/ y iáko fię w tym Chrześciánie pilni zbáwienia fwego/ kocháli *SkarŻyw* 76; *KlonFlis* E2. Cf Ze zdaniem dopełnieniowym, Zwrot.

pilny około czego (1): Otoź około tego wflytkyego rodzicy niechayby pilni byli/ zá młodu dzyeci fwyh dobrego náuczáli *GliczKsiąż* F5v.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (15); aby, iżby (13); jakoby (3), że (1), zaimek względny (1)] (18): *RejPs* 213; *RejJóz* 14v; A iż tego z rozmyśłem ząwždy bywa pilen/ Aby nie był z vmyłfu nic nikomu winien. *RejWiz* 62v, 187v; *BibRadz* 1.Par 28/7, *Luc* 21/34; Gdy w miáfto iecháli/ był tego pilen Kułpinian Stároftá Wiedeńki/ iákoby mógł w bronie ftoiąc wftyki poczty zliczyć *BielKron* 414, 451v, 456v; ia nie fzukam chwały fwoiey/ chocia wy mnie w poczciwości nie macie/ ieft ten kto iá okaże/ y kto was będzyc fądził: iednom ia tylko tego pilen/ ábych czynił dofyć woley iego. *RejPos* 85v, 72, 134, 164, 169, 226v, 259v; nařrořszy boiownik ząwždy tego obmija kto fkromnie ftoi/ bo ząwždy tego pilnieyřzy kto mu fie fprzećiwi. *RejZwierc* 21; *BielRozm* 6.

W charakterystycznych połączeniach: pilen chłodu, czasu, kęsa chleba, krolestwa Bożego, opończej, owieczek, porządku, pożytkow, przebywania w zebraniu, pańskiej rzeczy, skrzynek albo cudzych koni, wioski, zbawienia; nawięcej pilen.

Zwrot: »(być) pilen swego« (3): A máią to fobie pořpolicie zá fławę á zá poćciwość/ iż fobie nie da lekkości vczynić/ iż pilen fwego á vmie ná wykřęty. *RejZwierc* 191, 206v; Belzebub [...] teźci pilen fwego/ á ząwždy we dnie w nocy rycząc fzuka tego/ by mógł pořrzcć człowieká/ á zátrąćić do wieká. *ArtKanc* S8.

Przen [czego] (1) : Wy pokory vbogie/ Coście drog Źwiętoqliwych Pilne/ ku dobru co nam táyne w Źwiecie. *GrabowSet* X2v.

3. Opiekować się, strzec; advigilare, cavere, facere curam Mącz; tueri Modrz [kogo, czego] (22) : Pálterz niegdy plá fwego miał/ Ktorego domá vchował: Potym mu owce polecil/ Aby ich ząwždy pilen był. *BierEz* R4; *RejPs* 50 [3 r.], 54v; Wfedy znaydę Pana Boga A fzyroka kniemu droga. Po odpocżciech nie biegaiąc Bo to nie wilk any zaiąc. Do czeka wfedy kaźdego A pylen fercza prawego. *RejKup* k4; *RejFig* Dd2v; Anyoł/ rzekł mu [Józefowi] áby iey [Panny Maryjej] nie opuřczáł/ ábowiem poczęłá y porodzi z Duchá Źwiętego. Był iey tym pilnieyřzy Iozeph. *BielKron* 137, 109, 244v, 459v [2 r.]; *SienLek* 105; *RejAp* BB2v; czárt márny ząwždy tych członkow ieft napilnieyřzy/ á zwłářczá iefzće więcey vřzu á ięzyká ftrzeże/ gdyż mu thy dwa członki nařzkodliwřze. *RejPos* 204, 71v *margin*, 204, 226; NAřze záífte ná ten czás przedřię wźięcie było/ ábychmy [...] ludźi vczone przeřtręgli/ áby tego ftanu ktorem fie báwią przyřtoynie pilni byli *ModrzBaz* 135; *Phil* R2.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym: z zapowiednikiem: tego (2); aby (3)] (5): Iuź tu pan bog odpowiada człowieku pokutuiącemu ktorego flubuie tu pan bog byc pilen aby w tych cznotach trwał. *WróbŻółt* K7; *Mącz* 41d; Pan Bog [...] ořobną łáfkę nád nim [człowiekiem] ziawił/ bo Anioły ná iego ftraź fpráwił/ iżby ząwždy byli pilni tego/ aby y włos nie fpadł z głowy iego. *ArtKanc* P3.

W charakterystycznych połączeniach: pilen członkow ciała, dusz, dzieci, owiec, rąk, serca prawego, stanu, synow, uszu, wiernych pańskich (swoich) (2); prędko pilen.

Zwrot: »pilen sam siebie być« = dbać o siebie (1): ále komu xxxx lat niedořzło/ moźe niekorym lekárftwem kámieniá zbyć/ gdy pilen řam fyebie będzie. *SienLek* 105.

W przen (1) : A ořobie máłá pieczá moźeřz mieć/ ábowiem oko páńkie pilno ieft tákiego á wřřy iego fkłoniły fie ná kaźde zawołanie iego. *RejPs* 50.

4. Doglądać (17) :

pilen czego (12): Pośmiewa sie on [Bóg] pátrząc tu ná ty kuglárftwá/ Pátrząc iáko kto pilen swoiego włodarftwá. *RejWiz* 138v; Bo dyabeł fwego pilen gdy sie iego miele/ A nie czeka żadnemu do drugiey niedzyele. *RejWiz* 139, 139 *marg*, Cc5v; *Mącz* 444b; *RejZwierc* 176v; *Vrzędnik/ Włodarz/* ma byđz dworu bárzo pilen/ ráno wftawác/ wftyłtko opátrzyć/ doyrzeć *GostGosp* 8, 60, 150; Prokopie brácie/ ołtrzegay się wieru/ Bądz pilen łteru. *KlonFlis* G2. *Cf Ze zdaniem dopełnieniowym.*

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (2); aby, iżby (6); że (1)] (8): MetrKor 37/4; Wezmi pięć włoskich orzechow/ trzy korzenie ziała tatarzkiego/ [...] nalać ocztu winnego/ warzyć to tak długo, aż wyrze do połowicze/ ale pilen bądź aby nie łkipiało *FalZioł* V 91, V 63, 99v; *ComCrac* 12; *Diar* 73; *Advigilare ad custodiam legis*, Być pilen áby sie co niewykroćiło przeciw práwóm. *Mącz* 496b; Nie vnośze nic ftáteczney myłli od Páná swoiego/ á zwłázczá iżeś iuz nápoły w tę łodkę wftadł/ w kthorey sie bierzefz dopłynąć do niego/ á bądź iey pilen ábyć gdzie ná ftronę nie vpłynęła. *RejZwierc* 176v.

W charakterystycznych połączeniach: pilen dworu, groblej, łodki, swej rzeczy, steru, swego (3), upusty, włodarstwa; barzo pilen.

5. *Postępować zgodnie z czymś, przestrzegać czegoś; attendere, intendere Vulg (100) :*

pilen czego (95): *ListRzeź* w. 8; ábowiem gdy bych ia był pilen rofkázania twego świętego nigdy by mię żadny wftyd niemogł obruffyc. *RejPs* 175v, 145v, 175v [2 r.], 177v [3 r.], 180v, 187v; *RejKup* b8v, g5, g7v, n8v, x5, Eev; *GliczKsiąż* Dv; *LubPs* G, S4v, Xv, Xv *marg*, X4v (14); A nie pomaga nigdy co ieft niełufznego/ Lecż bywa záwždy pilen náwřzem pocźciwego. *RejWiz* 63; Bowiem to ieft práwy cel wftytkiego dobrego/ Kto świętey prawdy pilen/ á Páná swoiego. *RejWiz* 178, 4v, 179, 193; *Leop Is* 48/18, 2.*Mach* 2/68; *RejFig* Cc5v; (*nagł*) Fálczewfcy. (-) [...] coźkolwiek łpráwuia/ przedfię pilni cnoty/ A tę máia zá Woytá/ v káźdey roboty *RejZwierz* 71v, 68, 73v, 115v; *BibRadz Neh* 9/34, *Esth* 16/21; *Antiquarii homines*, Ludzie/ którci ftárych obyczáyów/ albo/ słów ftáradawnych łá pilni. *Mącz* 11d; *Obediens dieto*, Pilny roskazania. *Mącz* 256b; *Prot* D3; *RejAp* D8v, 34, 123, 193; *RejPos* 41v, 84, 84v, 86, 122v (11); vkáz mi ktorego/ [...] Coby go nie vniołá żadna fwiecka łpráwá/ Aby ná wřzem był pilen powinnego práwá/ ktore nam Bog vftáwił y poćciwa cnotá *RejZwierc* 269, 25v, 56v, 130v, 210v, 229 (15); *BielSpr* 11; *BudBib* 2.*Esdr* 9/34, *Eccli* 35/1; Ráczże nam dáć tákiego coby tobie łużył/ á woley twoiey świętey ták náwřzem pilen był *MycPrz* I [A3v]; *KochPs* 181; dobry łędzia nie ma ná to wzglądu: Znośi tákie dubia, pilen fwego łądu. *KlonWor* 80. *Cf Ze zdaniem dopełnieniowym.*

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (12), tak (1); zaimek względný (10), aby (2), aż (1); w czym (2)] (13): RejPs 56v; Iedno tego bądź pilen zá żywota fwego/ Abyś ná wřzem wżywał wieku pocźciwego. *RejWiz* 106; *BielKron* 175v; *Mącz* 256a; Błogołáwiony to ieft kto czyta/ y ci co łłucháia prorocftwá tego/ á łá pilni tego co w nim nápiáno ieft. *RejAp* 4, 148v; *RejPos* 40v, 63v, 211v, 302, 302v; Kto tu wchodzi nie wyprzágay/ Złey myłli cnotá powfciágay. Wnidziefzli tám bądźże pilen/ Co mařz cnotie być powinien. *RejZwierc* 236v, 148.

W charakterystycznych połączeniach: pilen cnoty (12), dnia tego, Ewanjeliej, imienia bożego, kościoła, nauki [czyjej], obyczaju Kościoła, Pana swego, poćciwości, poruczeństw, powinności (4), powinowactwa, postanowienia (2), powołania (2), prawu powinnego, prawdy świętej, przykazania (5),

rady, roszak(ow)ania (15), *sądu swego, sławy* (2), *słów starodawnych, sprawiedliwości, srogości, świata, testamentu, ustawy, wiary* (2), *(świętej) wolej* (14), *zakonu* (3); *pilny nie barzo, na wszem* (5), *wiernie*.

Szereg: »być pilen a zachowywać (a. chować) [co]« (2); *LubPs aa4*; Iż to łą błogofławieni ktorzy łą pilni á chowaią roszakanie moie. *RejAp* 193v.

W przen (1) : tak wielkiem weselem roskochafz ferce moie á nówlfem pilnieyffe będzie zówzdy káždey drogi twoiey. *RejPs* 177v.

Przen [czego] (1) : Fortuná páni tho ieft bárzo dziwna/ Swey woley pilna á cnoce fprzećiwna. Nie dufay rádżę nikt práwie Fortunie *RejZwierc* 229v.

6. *Obserwować, zwracać uwagę, słuchać; se docilem praeberere Mącz; considerare Vulg; custodire PolAnt* (75) : (*nagł*) Pofeł czini milczenie aby ną drugię Też wyfła Sentencia. (–) Pomjlcz káždy a bądź pilny Decret ydże nieomylny *RejKup ee3v; RejPos* 231v; Nie widać go y z koniem/ chyba kto był pilny/ Ale gdy fercá przydał/ był iák Gofroy śilny. *KmitaSpit* C4v.

pilen kogo, czego (58): *OpecŻyw* 44; tyś zówzdy pilen był káždego záwołania mego *RejPs* 45v, 36v, 141, 177v; *RejJóz* O3v; Zaty rołkofy czo [*ciało*] miało Będzie też wiecznie czerpiało Czarta zełcze pjlni byl A yego wola czynili *RejKup ee4v, o6v, f7v, x4v; LubPs* D3v, Z4v; Pan ni nacz nie pátrzy/ iedno pilen wiary. *RejWiz* 169v, 28, 75, 170v; bądźmy fie pilni zobopolnie/ ku pobudzeniu miłości y dobrych vczynekow/ nie opuścziąc zboru náłfego *Leop Hebr* 10/24; *LeszczRzecz* A2v; czás wżytko przynosi/ s czálém wżytko ginie/ A kto go napilnieyfy/ ten nalepiey flynie. *RejZwierc* 65; *BibRadz Ps* 119/146; Servus spectatus cui dominus curae est, Cnotlywy to sługá, który páná pilen. *Mącz* 73a; Politus, elegans, Ochędożny/ pięknie fie nofzacy/ pilny foremności. *Mącz* 297d, 221a, 316d, 392a; *RejAp* 37v, 40v, 96v, 191, 191v, 195; A tak rádżę chcefzli go nie ftráćić/ bądź mocno pilen fwięthego głofu iego/ náuk/ á poftánowienia iego *RejPos* 261, 62 *marg*, 83v, 84v, 86 [2 r.], 122v (18); iefliż kto wątpi iák bogi czćić winien/ A iák ma w wćiwości rodzicow być pilen/ O takowym nie trzebá rozmyfłu długiego/ Iedno iż zówzdy winien karánia frogiego. *HistLan* F2v; *RejZwierc* 274v; Y wżedł do niey [*Maryi*] Anioł śilny/ Pofeł Páná fwego pilny *ArtKanc* A4v; *PaprUp* Hv. Cf *Ze zdaniem dopełnieniowym*.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (4); *zaimek względny* (3), *iż* (1), *jeśli* (1)] (5)

: Gdy komu chcefz dobrze czynić/ Iefli godzien małz pilen być: By tak miłofiernym nie był/ Iákoby sobie záłzkodził. *BierEz* P3v; *RejKup* D; wdzyęcznie to pan káždy Przyimuie/ kiedy fługá pilen tego zówzdy/ Iż fie ku iego woli wftáwicznie ćwiczý *RejWiz* 49v; *RejPos* 21; Boże [...] małz takie ftróże Co tego pilni/ iákie kto ku tobie Serce ma *GrabowSet* D2v.

W charakterystycznych połączeniach: pilen Baranka, czarta, czasu, dobroci, foremności, głosu [bożego] (5), *głosow świata, gwiazdy, hetmana, nauk (nauki)* (2), *pana [w tym: Pana Boga]* (3) (7), *pasterza* (2), *pokorności, rodzicow, roskoszy, słow (a. słowa) (bożego)* (13), *spraw Pana, stworzyciela, świadectw, wezwania, wiary, zachowania, zawołania* (2); *mocno pilen* (2).

Zwrot: »co napilniej być pileń« (1): wiofny co napilniey bądź pileń/ boć tho głowá wżytkiemu rokowi. *RejZwierc* 108v.

W przen (1) : Oczy moie też zrozumiawlfy temu wftáwicznie iuż łą pilny iego [*Bogu*] *RejPs* 36v.

a. *Czekać na właściwy moment* (9) :

pilen kogo, czego (1): Orzeł hnet tako vczynił/ Zołwiowi fkorupy złomił. Tego wroná pilná była/ Mięło pierwey pochwyćilá. *BierEz* M4, H3, Q2v; *LubPs* bb5 *marg*; komornicy pilni go z wieczorá/ Nie wątpią nic w odprawie *RejWiz* 31. *Cf Ze zdaniem dopełnieniowym*.

pilen kiedy (3): gdy przydzie miefiącz May/ thedy bądź pilen gdy pełnia iego będzie/ á tak pierwfzy dzień po pełni: małz ielć bobku, półtori gąłki *FalZioł* V 93v; *RejWiz* 31; niechcę o was nic wiedzyeć/ bołcie nie czuły/ ániłcie były gotowy/ ániłcie były pilny tey godziny/ gdy was miano powołać ná ty gody świate/ á ná to hoyne wefele Páná á oblubieńcá wálzego. *RejPos* 341.

Ze zdaniem dopełnieniowym [w tym z zapowiednikiem: tego (2); aby (1), jakoby (1)] (2): Bieżawfzy Ezop nogi kupił/ Do ognia w gárncu przytáwił: A Xánt tego iuż pilen był/ Iákoby go zá przyczyną zbił. *BierEz* C2; gdy iuż tám przydź raczył/ [...] wfzyfcy tego byli bárzo pilni/ áby go byli w iákiefy omyłce podchwycili. *RejPos* 225.

b. Czatować [kogo, czego] (3) : *RejZwierc* 93; Brutus pilen był Gołębi ná onym mieyfcu/ náydował lifty y przeczytał/ co fie działo wywiedział fie wfzyftkiego *BielSpr* 47v, 67.

7. Nie ruszać się z miejsca [czego] (4) : *RejZwierc* 52v; Krol póspolicie fwego mieyfcá pilen/ A wfzákoż może fwemu też być sílen. Bo w okrag siebie wfzytki mieyfcá trzyma/ Kto fie náwinie/ to go y łam ima. *KochSz* A3; Trąd nie leći ná pole y nie nośi miodu: Lecż záfwe w vlownicy śiedzi/ pilen chłodu: A z plałtrow nápełnionych miod gotowy ziada *KlonWor* 45.

W porównaniu (1): niemálz tego iednego dnia/ tey iedney godziny/ kiedyby męfzczyzná zámilowawfzy/ nie był pilen iáko ieden pies drzwi tych/ ktore polubił *GórnDworz* Bb3v.

**** Dubium** (1) : ktory [*Bóg*] z káżdym ładem pilen Sion zebránia náłfego y łtał fie práwie iáko miefzkáiący fnámi wmiefćie łpołeczne. *RejPs* 202.

Synonimy: **1.1.** *baczny, chętny, czujny, gorący, gorliwy, gotowy, ochotny, pracowity*; **2.** *dokładny*; **3.** *usilny*; **4.** *gwałtowny, nagły, potrzebny, ważny*.

Cf **NIEPILNY**